

Arthur Miller

VAADE SILLALT

D R A A M A

kahe vaatuses

A View From The Bridge, 1955

tõlkija Anne Lange

Esietendus 17. oktoobril 2020 Endla Teatri Suures saalis

lavastaja ja muusikaline kujundaja

PRIIT PEDAJAS

Eesti Draamateater

kunstnik

LIINA UNT

valguskunstnik

MARGUS VAIGUR

etenduse juht

ASTRID KIVILA

valgusmeistrid

IVAR PITERSKIIHH ja MARGUS VAIGUR

helimeister

TARMO JÜRGENS

kostümeerija

KÄRT ALTJÕE

grimeerija

SIRLE TEEÄÄR

lavameister

ANDO LOOSAAR

Alfieri

MEELIS RÄMMELD

Eddie Carbone

JAAN REKKOR

Catherine

FATME HELGE LEEVALD

Beatrice

KARIN TAMMARU

Marco

PRIIT LOOG

Rodolpho

KARL ANDREAS KALMET

Migratsiooniametnik

SANDER REBANE

Teine migratsiooniametnik

ANDO LOOSAAR

Kui te seisaksite 1950. aastate New Yorgis üle East Riveri viival 1825 meetri pikkusel Brooklyni sillal näoga allavoolu, siis jääks teist paremale Manhattan oma pilvelõhkujate, neonreklaamide ja kõige sellega, mida nimetatakse Ameerika unelmaks. Vasakul aga haaraks pilk mööda veepiiri kaugustesse ulatuvaid Brooklyni sadamakaisid – suurlinna kõige tööstuslikumat, kaubarohkemat ja vaesemat piirkonda. Sild, millel te seisate, lahutab terveid maailmu.

1947. aastal saab just Brooklyni sillal ja silla vasakkaldal tehtud jalutuskäikudest alguse Arthur Milleri huvi Itaalia päritolu sadamatöölise elu vastu. Oma mälestusteraamatus kirjeldab ta seda nii:

„Ma tegin lõputuid jalutuskäike, püüdes leida oma teed sellesse linna ja endasse. Ühel päeval registreerus mu meeltes, et juba nädalaid olin ma möödunud seintele ja kõnniteedele soditud grafitist „Dove Pete Panto?“ vaevumata mõistma, et see tähendab „Kus on Pete Panto?“ All sadamasildade lähistel kattis too saladuslik küsimus kõiki pindu ja polnud raske arvata, et see oli veel üks tõend teisest maailmast, mis eksisteeris rahuliku ja vanamoelise Brooklyn Heights'i ja-lamil. Tõend pahaendelisest veeäärsest maailmast tulvil gangsterite juhitud ametiühinguid, palgamõrvu, peksmisi ja ööpimeduses kenasse lahte heidetud laipu. Nüüd hakkas see kriidiga kirjutatud lause ilmuma metroojaamadesse ja Court Streeti kontorihoonetelegi. Viimaks korjas liberaalne press selle karje üles ning selgitas, et Pete Panto oli noor sadamatöölise, kes oli püüdnud juhtida ametiühingute lihtliikmete ülestõusu ametiühingu presidendi Joseph Ryani ja tema kolleegide – kellest paljud olid väidetavalt maffioosod – vastu, kes juhtisid Rahvusvahelist Sadamatöölise Liitu. Ühel õhtul, just õhtusöögi ajal, meelitati Panto tundmatu helistaja poolt tehtud telefonikõnega kodust välja ning teda ei nähtud enam kunagi. Tema juhitud liikumine kadus pildilt.

Ma uitasin kaldaäärseis baarides, et Panto kohta midagigi üles korjata. See oli aeg, kui kangelaslikkus oli teatrast peaaegu kadunud ja koos temaga ka igasugune huvi tragöödiatraditsiooni vastu. Idee kurjusega võitlevast noormehest, kes lõpetab jõepõhja heidetud tsemendiplokis, köitis mind.

Kulus vaid paar sadamakaidel veedetud päeva avastamiseks, et mehed kartsid Pantost ise-

gi rääkida. Enamik neist olid itaalia päritolu, paljud neist olid sündinud vanas maailmas ja sõltusid tööalaselt täielikult oma juhtide soosingust. Nagu ma pärast järgmisel aastal tehtud reisi Lõuna-Itaaliasse ja Sitsiiliasse mõistsin, oli Brooklyn ja Manhattani kaldapealsete palka-missüsteem imporditud Sitsiilia maakohtadest. Seal ilmus maaomanikke esindav töödejuhataja oma hobusel linnaväljakule, kus tema kannuste ümber kogunes alandlik tööd otsivate talupoegade summ, et ta vaevuks oma ratsapiitsaga osutama ühelt näolt teisele ja saaks siis, kui ta on nende vaevutajutavate žestidega tõstnud näljast kõrgemale endale selleks päevaks vajaliku arvu tööjõudu, jumalale omase sõnatu enesekindlusega minema traavida. Ärevatel aegadel lisati siia veel üks element – relvastatud karabinjeerid. Kalaabriasse ja Sitsiiliasse tehtud reisil nägin ma kord poolt tosinat sõdurit seismas rinnal rippuvate relvadega ja nii sõnatult talupoegadele teadvustamas, et see aegu austatud meetod inimolendite juhuslikuks värbamiseks ei muutu kunagi.

Aga Itaalia oli alles ees. Praegu, talvehommikutel kell neli kolmkümmend, ootasin ma Brooklynis Red Hooki kaidele avaneva Columbia tänava vihmas ja lumes koos ukseaukudes kõssitavate sadamatöölisega värbamisjuhti, kelle ilmumisel mehed tõusulainena ettepoole voogasid ja poolringi moodustasid, et veedelda bossi väljasirutatud sõrme ja nummerdatud messingžetoone, mis kindlustasid selleks päevaks töö. Pärast žetoonide jagamist oma soosikutele, kes olid talle vaikselt pistist andnud, avastas värbamisjuht sageli, et mõned žetoonid olid üle

ja oma suuremeelsuses viskas ta need meestesumma kohale õhku. Palavikulises rüseluses ti-risid mehed neid üksteise käest, mõnikord tekkisid metsikud kaklused. Meeste karjaloomalik soostumine sellise alandava protseduuriga pani mind nõrdima ja tundus võikamgi kui see protseduur ise. Näis nagu oleks nad kaotanud igasuguse teadlikkuse lootusest.

Mõte sadamatöölisest, kes sellise ülbe jõudemonstratsiooni vastu välja astub, tekitas minus aukartusevärinaid, eriti kui mööduvate politseinike mugavalt rahulolevad pilgud andsid mõista, et igaühel, kes mõlgutab muudatusmõtteid, poleks linna võimumeeste juures mingit lootust. Pete Panto oli minu jaoks muutunud kangelaseks.“

Arthur Asher Miller sündis 17. oktoobril 1915. aastal New Yorgis Manhattanil asuvas tollal veel jõukas Harlemi linnaosas poola-juudi emigrantide Isidore ja Augusta Milleri teise pojana.

Isidore oli esimese põlve immigrant, sündinud väikeses, toona veel Austria-Ungari alla kuulunud Galiitsia linnakeses Radomyśl Wielki, kust olid pärit ka juba Ameerikas sündinud Augusta vanemad. Vaese poisikesena USA-sse jõudnud Isidore oli end Arthuri sünni ajaks kenasti üles töötanud, tal- le kuulus edukas naisterõivaste äri, mis võimaldas perekonnale luksuslikku elu Central Parki vaadete- ga ruumikas kolme vannitoaga korteris, kust neid suvekoju Queensi või Brooklynis elavaid sugulasi külastama sõidutas isiklik sohvriga auto.

Siis aga saabusid 1920ndate mõõna-ajad ning Isido- re äri hakkas alla käima. Juba enne 1929. aasta suurt börsikrahi kolisid Millerid Manhattanilt Brooklyn- i lõunaossa, mille vaikes kõrvaltänavas asuvas kuue- toalistes majas möödus Arthuri lapsepõlv ja varane noorus kuni ülikooliõpuguteni.

Börsikrahhist tulenev ülemaailmne majanduskriis ei läinud aga siitki mööda. Ümbruskonna tänavat- el peletasid töötud noormehed pallimänguga muremõtteid ning majandusraskustest tulenevad enesetapud muutusid naabruskonnas aina tava- lisemaks. Isidore hoolitses lisaks oma perele ka arvukate raskustesse sattunud sugulaste eest ning kooli kõrvalt leivavedaja, veoautojuhi ning laotööli- sena töötav Arthur pidi oma magamistuba jagama perega kokku kolinud vanaisaga. Ema Augusta aga püüdis perekonna nappe vahendeid täiendada raha peale bridži mängides ning pidi nii mõnelgi korral veenma neile illegaalsetele kaardimängudele reide korraldanud politseinikke end vabastama, et ta saaks koju perele õhtusööki valmistama minna. 1932. aastal lõpetas Arthur keskkooli ning töötas edasiõppimiseks raha kogudes autovaruosade laos, pannes igast teenitud 15 dollarist 13 kõrvale. 1934. aastal võeti ta vastu Michigani ülikooli, kus asus ajakirjandust õppima, otsis nagu ennegi tööotsi, et oma õpinguid rahastada ning tegi vabal ajal algust kirjutamisega. 1936. aastal kirjutas Miller vaid kuue päevaga oma esimese näidendi „No Villain“ („Ebakaabakas“), millega võitis Avery Hopwoo- di näidendiauhinna. Nüüd oli Miller üsna kindel, millega ta tulevikus tegeleda tahab – loomulikult näitekirjandusega: „See on maagiline jõud jätta paberile märke ning jõuda seeläbi teise inimeseni, pannes teda nägema ja tundma seda, mida mina olen näinud ja tundnud.“ Miller vahetas eriala ning keskendus inglise kirjanduse ja näidendite kirjuta- mise õppimisele ning lisaks auhinnakomisjonile jäi tema kirjutamisoskus silma ka Hollywoodi produt- sentidele. 1938. aastal ülikooli lõpetanuna lükkas ta tagasi kutse siirduda 250-dollarilise nädalapalga eest ühe Hollywoodi filmikompanii stsenaristiks. Selle asemel kolis Miller tagasi New Yorki, kus asus 23-dollarilise nädalapalga eest tööle *Federal Theatre Project*'is ning kirjutas raadiokuuldemänge CBS-ile

ja NBC-le. 1939. aastal lõpetati *Federal Theatre Project*'i tegevus ning järgnevatel sõja-aastatel töötas päeval kuuldemänge ja näidendeid kirjutav Miller lisaraha teenimiseks öösiti Brooklyni laevatehases laevade parandajana.

1940. aastal abiellus tänu keskkooli ajal jalgpallimängus saadud vigastusele sõttaminekust pääsenud Miller oma ülikoolikaaslase Mary Grace Slatteryga. Koos ettekandja, sekretäri ja hiljem lektorina perele sissetulekut teeniva abikaasaga renditi Brooklyni silla lähisteile väike korter ning just siin kirjutas Miller ka oma esimese Broadway' lavastuseni jõudnud näidendi „*The Man Who Had All the Luck*“ („Üliõnnelik mees“). 1944. aastal lavale jõudnuna võitis näidend küll teatrigildi auhinna, kuid lavastus osutus läbikukkumiseks – seda mängiti vaid neli etendust. Samal aastal sündis Millerite esimene laps, tütar Jane.

1947. aastal nägi ilmavalgust pere teine laps, poeg Robert ning samal aastal jõudis Broadway'l Elia Kazani lavastuses lavale Milleri esimene hittnäidend „*Kõik mu pojad*“ („*All My Sons*“), lugu teha-seomanikust, keda süüdistatakse sõjalennukitele vigaste osade valmistamiseks. Näidendi kirjutamist oli Miller alustanud juba 1941. aastal ning küllap ammutas ta selleks inspiratsiooni oma tööst Brooklyni laevatehases, kus maailmasõja tipul töötas üle

70 000 mehe ja naise, kelle ülesandeks oli ehitada uusi ning parandada sõjategevuses viga saanud lahing-laevu ja lennukikandjaid.

„*Kõik mu pojad*“ pälvis mitmeid auhindu, kaasa

arvatud Tony auhind parimale näitekirjanikule, ning selle lavalejõudmisega kaasnes ka majanduslik edu. Nii sai veel enne näidendi lavastamist vabrikus miinimumpalga eest õllekastide valmistajana töötanud Miller pere elamistingimusi parandada ja ositis Brooklyn Heightsi neljakorruselise liivakivimaja, mille kaks esimest korrust välja renditi.

Just selles majas sai viimase lihvi ka Milleri järgmine näidend „*Proovireisija surm*“ („*Death of a Salesman*“), mille esimese vaatuse pani ta vaid ühe päevaga kirja perekonna uues maamajas Roxbury's Connecticutis. Kuue nädalaga valmis terve näidend ning kui see 1949. aastal publiku ja kriitikute rõõmuks lavale jõudis, võitis Miller selle eest oma teise Tony auhinna, pälvis New Yorgi draamaringi kriitikuauhinna, Pulitzeri draama-preemia ning mitmeid teisi auhindu.

Brooklyn Heightsis elades ning nüüd juba majanduslikult kindlustatuna asus Miller 1947. aastal Elia Kazani poolt tellitud filmistsenaariumi jaoks lähemalt uurima kaldaäärsete elanike ja tööliste igapäevaelu. Kohaliku itaallasest advokaadi Vincent Longhi abiga tutvus Miller mitmete Red Hooki sadamatöölisega, külastas nende kortse ja elukortereid ning tegi 1948. aastal koos Longhiga reisi Lõuna-Itaaliasse ja Sitsiiliasse, kust Brooklyni itaallased peamiselt pärinesid. Just Longhi jutustas Millerile ka loo kahest Sitsiiliast tulnud vennast, kelle neid varjanud sugulane migratsiooniametnikele üles andis, et takistada neist ühe abielu oma õetütrega.

Kaldaäärse eluga tutvumise tulemusena valmis filmistsenaarium „*The Hook*” („Konks”), mis põhines ametiühingumaffia poolt mõrvatud sadamatöölise Pete Panto elul ning 1951. aastal käisid Kazan ja Miller Hollywoodis Columbia Pictures'i bossi Harry Coh-

ni juures stsenaariumit tutvustamas. Pärast pikki läbirääkimisi sai selgeks, et „*The Hook*” siiski filmilinale ei jõua, kuna Miller polnud nõus ametiühingu ja New Yorgi sadamatöölise vahelist võitlust ümber tegema kommunistide ja tööliste vastuseisuks. Miller sõitis

tagasi Brooklyni, kogutud materjal jäi ootele ning Milleri süda Hollywoodi – reisil tutvus ta Marilyn Monroega ning alguse sai nende armastuslugu.

1952. aastal kirjutas Miller näidendi „*Salemi nõiad*” („*The Crucible*”), mis esietendus 1953. aastal. „*Salemi nõiad*” kõneles 1692. aastal Salemis toimunud nõiajahist ja protsessidest, kuid oli olemuslikult Milleri kommentaar USA senati esindajatekoja ameerikavastase tegevuse komisjoni (HUAC) tegevusele. HUAC uuris inkvisitsioonilise järjekindlusega kommunistide ja marksismi-leninismi võimalikku imbumist Ameerika ühiskonna- ja kultuuriellu ning oli üle kuulanud ja väidetava kommunistliku meelsuse pärast musta nimekirja kandnud mitmeid Milleri kaasteelisi. Üsna pea oli ka Milleri kord komitee huvivälja sattuda. Nii ei antud 1954. aastal Millerile passi, et ta saaks sõita „*Salemi nõidade*” Londoni esietendusele. Näidendi tõttu katkesid ka Milleri ja lavastaja Elia Kazani suhted, sest too nägi „*Salemi nõidades*” etteheidet selle eest, et oli otsustanud

HUAC-i ülekuulamisel võimalike kommunistlikult meelestatud kultuuritegelaste nimesid nimetada. 1955. aastal esietendus Broadway'l Milleri kaks lühinäidendit – antisemitismist kõnelev „*Mälestusi kahest esmaspäevast*” („*Memory of Two Mondays*”) ja värssdraama „*Vaade sillalt*”, milles Miller asetas traagilise loo keskseks kangelaseks tavalise inimese, sadamatöölise Eddie Carbone'i.

Tavalise inimese tragöödia oli Miller oma loominguks toonud juba „*Proovireisija surmas*” ja lahti kirjutanud New York Times'is ilmunud essees „*Tragöödia ja tavaline inimene*”, nüüd jutustas ta antiikse tragöödia reeglitest kinni pidades publikule edasi Vincent Longhilt kuulnud traagilise loo Brooklyni sadamatöölisest, kes oma sugulased oma keelatud armastuse pärast migratsiooniametnikele üles annab. „Ma teadsin seda lugu juba kaua aega, aga mul polnud kunagi mõttes sellest

näidendit vormida, sest see lugu oli liiga valmis, mul polnud sellele midagi lisada. Ja siis tuli aeg, mil just see liigvalmidus muutus kutsuvaks. Järsku tundus mulle, et peaksin ta lavale tooma kui fakti, et interpretatsioon on juba algselt selle loo olemusega kaasa sündinud. Ma mõistsin, et ma polnud lugu senini kirja pannud, sest tervikuna oli selle tähendus minust mööda läinud. Ma ei suutnud seda endaga kohandada. See eksisteeris minust eraldi ja ei tundunud minu sees midagi väljendavat. Siiski keeldus ta kadumast. Ma kirjutasin seda näidendit eksperimenteerimise vaimus – et näha, mida see võiks tähendada. Ma jäin loole truuks, ei püüdnud selle algset kuju muuta, ma tahtsin, et publik

tunnetaks seda samamoodi nagu mina, kui ma seda esimest korda kuulsin – mitte niivõrd südant pitsitava kaastunde, vaid imestusega. Sest kui seda lugu mulle räägiti, siis teadsin ma selle lõppu juba paar minutit pärast seda, kui jutustaja oli rääkima hakanud. Ma tahtsin luua pinget, aga mitte infot varjates – see pidi olema pingeline just seetõttu, et sa tead liiga hästi, kuidas ta lõpeb, nii et põhiliseks

tundeks oleks soov Eddie peatada ja talle rääkida, mida ta oma elule tegelikult teeb.“

1956. aastal lahutas Miller oma abielu ning abiellus suure kära saatel Marilyn Monroega. Abiellumisest teatas Miller aga nii maailmale kui Marilynile teleri vahendusel – senati uurimiskomisjoni istungil nõudis Miller pärast pikka ülekuulamist tagasi oma passi, et ta saaks sõita Inglismaale „ja olla koos

naisega, kellest saab minu abikaasa. Ma abiellun Marilyn Monroega. Nimelt sõidab ta 13. juulil seoses filmivõtetega Londonisse. Ja kui ta Londonisse sõidab, teeb ta seda missis Millerina.“ Nii ka läks, Miller sai oma passi kätte, juuni lõpupäevadel toimusid pulmad, ajakirjandus kubises pealkirjadest stiilis „Munapea abiellub liivakellaga“ ning juuli keskel sõitis värske abielupaar Londonisse, kus Miller kirjutas „Vaate sillalt“ ümber praegugi tuntud kahevaatuseliseks näidendiks. Ta laiendas Beatrice'i ja Catherine'i tegelaskujusid, tõi tegevuspaiga realistlikku Red Hooki naabruskonda ning loobus värsivormist. Uus versioon esietendus Peter Brooki lavastuses Londoni West Endis 1956. aastal.

Lavastus ja näidend olid ülimenukad, Miller võitis taas mitmeid auhindu ning näidendi põhjal on valminud mitmed filmi- ja televersioonid ning kirjutatud mitu ooperit. Eesti lavale jõudis „Vaade sillalt“ esmakordselt 1958. aastal Rakvere teatris Mai Meringu lavastuses ning teist korda 1996. aastal Eesti Draamateatris Mikk Mikiveri lavastuses.

Pärast „Vaade sillalt“ valmimist ei kirjutanud Miller üheksa aastat ühtki uut näidendit. Samuti lõppes nüüd tema elu Brooklynis – koos Marilyniga koliti elama Roxburiesse Connecticutis, mis jäi Milleri koduks kuni surmani.

1967. aastal mõisteti Miller süüdi Kongressi solvamises, sest ta keeldus HUAC-i komisjonile avaldamast ühe kommunistidega seotuses kahtlustatava kirjandusringi liikmete nimesid. Karistuseks määrati rahatrahv ja aastane tingimisi vangistus, 1958. aastal tühistas USA Apellatsioonikohus selle otsuse.

1960. aastal alustas Miller tööd uue filmistsenaariumiga „Kohanematud“ („*The Misfits*“), mis jõudis ekraanile 1961. aastal. See oli Milleri esimene filmiks saanud stsenaarium ning peaosi kehastanud Clark Gable'i ja Marilyn Monroe viimane ekraanile jõudnud film. Milleri ja Marilyn abielu lahutati pisut enne filmi esilinastust ning 1962. aastal abiellus Miller Inge Morathiga, kellega oli tutvunud „Kohanematute“ võtetel. Samal aastal sündis nende tütar Rebecca ning 1966. aastal poeg Daniel.

1964. aastal jõudsid lavale Milleri järgmised näidendid „Pärast pattulangemist“ („*After the Fall*“) ja „Incident at Vichy“ („Vahejuhtum Vichys“), kuid

need võeti publiku ja kriitika poolt võrdlemisi jahe-
dalt vastu. 1965. aastal sai Millerist rahvusvahelise
PEN-klubi president ning tema järgmine menu-
näidend „Hind“ („*The Price*“) esietendus Broadway'l
1968. aastal.

Järgneva 35 aasta jooksul kirjutas Miller veel ligi 20
näitemängu, mõned filmistsenaariumid ja andis
välja novellikogumikke ning mälestusteraamatu

„*Timebends*“ („Ajakurvid“). Tema viimaseks näiden-
diks jäi 2004. aastal valminud draama „*Finishing
the Picture*“ („Lõpetades filmi“), mis jutustab loo
inimestevahelistest suhtepingetest „Kohanema-
tute“ võtetel.

Arthur Miller suri 10. veebruaril 2005.

KASUTATUD MATERJALID:

Arthur Miller „The Collected Essays of Arthur Miller“
– Bloomsbury Methuen Drama 2016

Arthur Miller „Timebends: A Life“ – New York Grove
Press 1987

Christa Maerker „Marilyn Monroe ja Arthur Miller:
lähivõte“ – saksa keelest tõlkinud Vladimir Beekman,
Eesti Raamat 1998

Helene Stapinski „Arthur Miller's Brooklyn“ – The
New York Times 22. jaanuar 2016

Kavas on kasutatud Creative Commonsi litsent-
sidega CC0 ja CC BY-SA 4.0 tähistatud fotosid
Wikimedia Commonsis ning New Yorgi raamatu-
kogu, USA Kongressi raamatukogu, Getty Research
Institute'i ja USA rahvusarhiivi Flickr Commonsi
kontodelt.

lavastusjuht Andrus Jõhvik
pealavameister Kaido Päästel
vanem-lavameister Ando Loosaar
lavameistrid Lauri Allikas, Fred Laur, Janek Lipponen,
Sergei Peetso
dekoratsioonide valmistajad Kaido Päästel, Viljar Viik
butafoor-dekoraator Kaido Torn
tekstiilide värvija Anu Heinsalu-Diževski
kostüümiala juhataja Ester Kasenurm
kostüümide õmblejad Urve Kasenurm, Urve Enne,
Epp Mõts
grimmiala juhataja Ivi Smeljanski
grimeerijad Sirle Teeäär, Karina Pajunurm
kostümeerijad Kärt Altjõe, Kairi Õisma
inspitsient-rekvisiitorid Anu Hövel, Astrid Kivila,
Silja Koppel
heliala juhataja Siim Rohtväli
helimeistrid Tarmo Jürgens, Janek Vlassov
valgusala juhataja Margus Vaigur
valgusmeistrid Karmen Tellisaar, Ivar Piterskihh
videoala juhataja Argo Valdmaa
videomeister Elar Palmiste
muusikajuht Feliks Kütt
turundus- ja kommunikatsioonijuht Mari-Liis Pärn
trupijuht Aigi Veski
peaadministraator Ain Miilberg
haldusjuht Kaido Lüll
dramaturgid Anne-Ly Sova, Ott Kilusk
peakunstnik Liina Unt
loominguline juht Ingomar Vihmar
teatrijuht Roland Leesment

Lavastuse plakati foto tegi Danel Rinaldo.
Kava koostas Anne-Ly Sova, kujundas Ilona Rääk.

SA Endla Teater 110. hooaeg
Keskväljak 1, Pärnu 80010
kassa 442 0666, info 442 0667
www.endla.ee

Teatri toetajad ja koostööpartnerid:

Näidendi õigusi vahendab
Eesti Teatri Agentuur

